

КОНСТИТУЦІЯ ЯК ПРАГМАТИЧНА ВЕРБАЛЬНА МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ УКРАЇНА: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оболенцев Валерій Федорович,
канд. юрид. наук, доц.,
доцент кафедри кримінології
і кримінально-виконавчого права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: hortisa71@gmail.com
ORCID 0000-0001-8360-8959

У статті на засадах методики системного аналізу обґрунтовано розуміння Конституції як прогностичної вербальної моделі системи держави Україна. Розглянуто її відповідність вимогам, які висуваються до моделей системних об'єктів. Окреслено належність цієї моделі до різних класифікаційних груп.

Ключові слова: Конституція України; модель системи держави Україна, запобігання злочинності.

Постановка проблеми. Значущість вербальних правил-настанов для координації людської діяльності була окреслена ще декілька тисячоліть тому відомим висловом «Спочатку було слово». Втім, незважаючи на багатовікову практику, моделювання суспільних процесів механізмами текстуальної нормотворчості й до цього часу не є досконалим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення останніх публікацій вітчизняних фахівців-конституціоналістів дає підстави стверджувати, що праць, присвячених моделюванню державних процесів на засадах системотехніки, у вітчизняній науці відносно небагато.

З цього приводу можемо передусім згадати працю Д. Б. Ельчанінова (D. B. Yelchaninov) [2], в якій досліджено запит надсистеми (зовнішніх чинників) щодо системи держави Україна в аспекті державно-адміністративного устрою та побудовано IDEF0-модель впливу.

Задля розуміння процесів державотворення у роботі [7] здійснено

системний аналіз системи держави Україна та запропоновано її пізнавальну модель у нотації IDEF0.

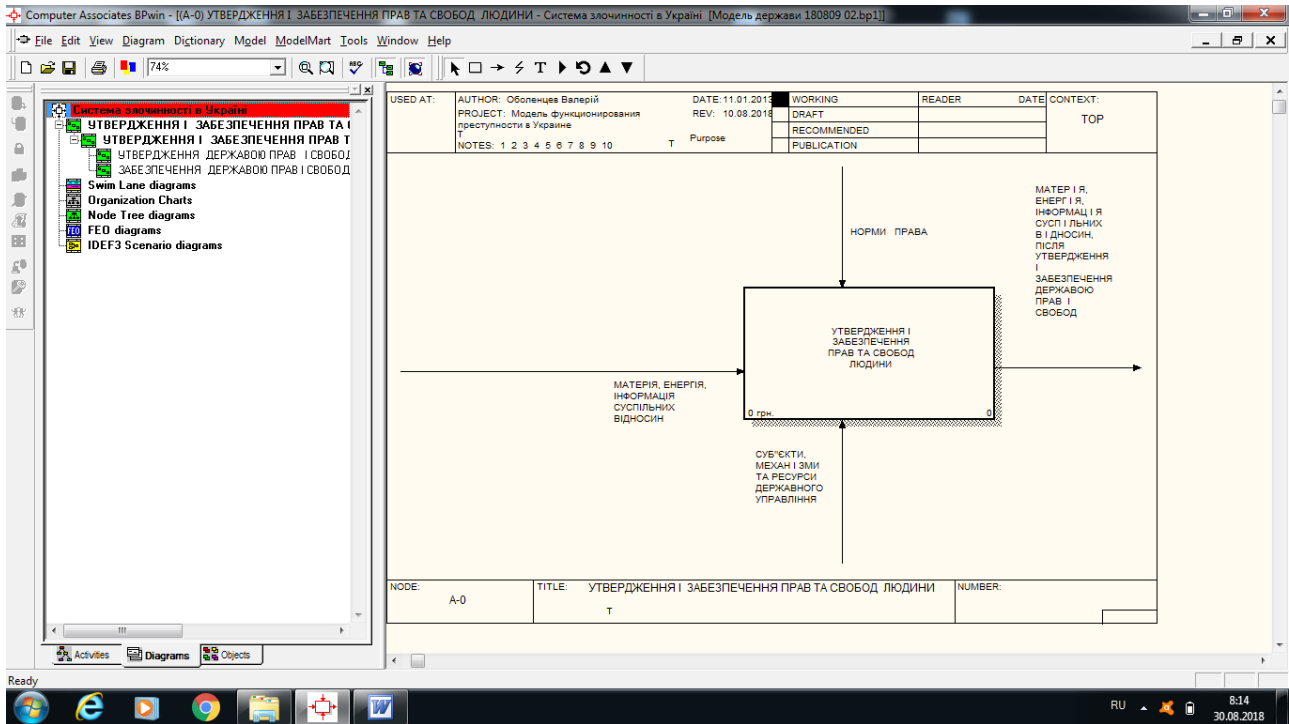

Рис. 1. Діаграма А-0 пізнавальної моделі системи держави Україна побудованої у нотації IDEF0.

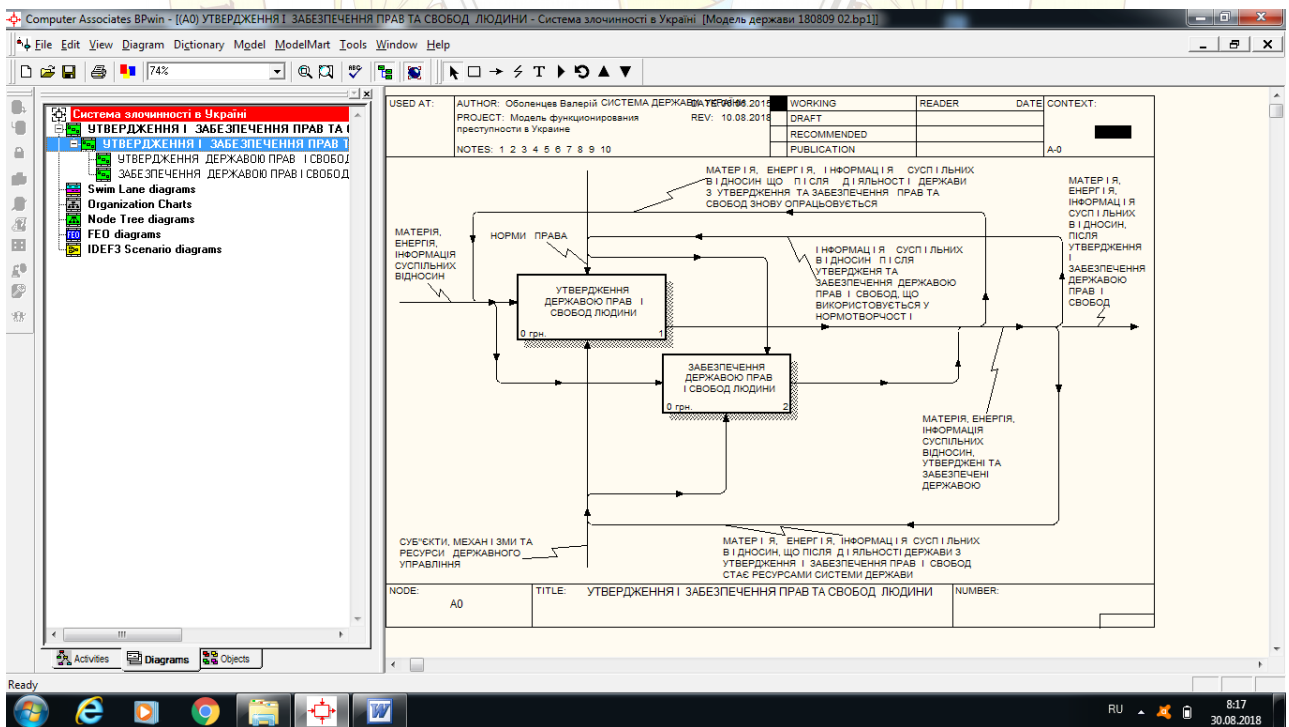

Рис. 2. Діаграма А0 пізнавальної моделі системи держави Україна побудованої у нотації IDEF0.

Також у роботі [6] було викладено матеріал про модель системи запобігання злочинності в Україні як підсистеми державного механізму.

Мета та завдання дослідження. Теорія системотехніки стверджує, що основними цілями моделювання процесів є:

- ієрархічна та лінійна структуризація процесу задля аналізу логічної послідовності операцій та відповідності їх нормативним документам на даний момент часу (модель «as is» – «як є»);
- розробка методик аналізу та оцінки процесів;
- оптимізація структури процесу для підвищення їх ефективності (модель «to be» – модель «як має бути»);
- налаштування керування;
- розробка нормативних документів, що регламентують технологію процесу [3, с. 76–77].

З огляду на це **метою статті** ми визначили вдосконалення нормативного регулювання заходів запобігання злочинності, а **завданням** – аналіз Конституції України як вербальної моделі системи держави Україна.

Виклад основного матеріалу. Своє розуміння Конституції як прагматичної вербальної моделі системи держави Україна ми обґрунтовуємо теорією системотехніки.

Модель – це спеціально створений для зручності дослідження та вирішення проблеми об'єкт (матеріальний чи абстрактний), який має потрібний ступінь подібності до модельованого об'єкта та адекватний цілям дослідження [9, с. 55].

За співвідношенням щодо об'єкта-оригіналу розрізняють пізнавальні та прагматичні моделі.

Пізнавальні моделі є формою організації (відображення) наявних або прогностичних знань щодо системи-оригіналу. Прикладами пізнавальних моделей є в науковій теорії, що розвиваються й удосконалюються при набутті нових знань.

Прагматичні моделі є формою організації (відображення) знань щодо

передбачуваного (створюваного) об'єкта-системи. Прагматичні моделі або мають нормативний характер, або виконують роль стандарту, зразка, за якими створюються об'єкти. Прикладом таких моделей є програми, статuti, нормативні акти, креслення, шаблони [4, с. 64].

Це дає підстави визнати Конституцію України, закони та підзаконні нормативні акти прагматичними моделями, що символами тексту моделюють життєдіяльність системи держави Україна (з описом її мети, засобів, функцій, структури та ін.).

Наскільки досконалою і коректною є Конституція України як модель системного об'єкта – держави Україна?

За теорію системотехніки належна побудова моделі системи може бути здійснена за умов попереднього визначення: 1) контексту моделі; 2) точки зору автора; 3) мети моделювання [9, с. 80].

Контекст моделі окреслює межі змодельованої системи та описує її взаємозв'язок із зовнішнім середовищем. Вочевидь для системи держави Україна контекстом моделі буде існуюче середовище світопорядку. При тому, як вказано у Преамбулі Конституції, Верховна Рада України приймає цей нормативний акт від імені Українського народу – громадян України всіх національностей «... підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України».

Точка зору визначає позицію автора щодо досліджуваного явища та досягнення поставленої мети. У Преамбулі Конституції України зазначено, що Верховна Рада України прийняла цю Конституцію від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями, та керуючись Актом проголошення незалежності України.

Мета відображає причину створення моделі та визначає її призначення.

У Преамбулі Конституції України з цього приводу вказано, що Основний Закон було прийнято «... піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу».

Належна модель будь-якої системи повинна мати такі властивості:

1) спрощеність; 2) обмеженість; 3) адекватність; 4) вірність [9, с. 65].

Спрощеність – це спроможність моделі у загальному вигляді імітувати об'єкт моделювання.

Обмеженість – властивість моделі, що проявляється в обмежених можливостях засобів імітування відтворювати модельований об'єкт.

Адекватність – здатність моделі імітувати досліджувані властивості модельованого об'єкта.

Вірність – здатність моделі точно імітувати об'єкт моделювання.

У Конституції України як моделі системи держави вказані властивості забезпечуються у різний спосіб.

1. Спрощеність. Спрощеність моделі зумовлюється її обмеженістю. Втім, задля досягнення цілей моделювання спрощеність не тільки допускається, але й є необхідною. Спрощеність моделі часто є її перевагою. Спрощена модель виділяє головне, зосереджує на ньому увагу, відкидає все другорядне, несуттєве. Парадокс, але з двох моделей об'єкта ближче до дійсності завжди знаходиться найбільш проста (більш загальна) модель [9, с. 65]. Наша Конституція спрощено моделює масштабні процеси символами мови у вигляді тексту без схем, креслень та інших видів візуалізації.

2. Обмеженість. Вочевидь Конституція має обмежені текстуальні можливості імітувати властивості змодельованого об'єкта. Тож не дивно, що для розкриття різних обставин державного механізму в конституційних нормах зустрічаються посилання на інші нормативні акти (закони). Зокрема, законами визначаються компетенція та функції Ради національної безпеки і оборони України (ст. 107), організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади

(ст. 120), судоустрій в Україні (ст. 125), організація та порядок діяльності прокуратури (ст. 131¹), адвокатури (ст. 131²). Показово також, що перелік центральних органів виконавчої влади розкрито не в Конституції, а в указі Президента України [8].

3. *Адекватність*. Адекватною називають таку модель, для якої вимоги повноти, точності та істинності виконуються в тій мірі, яка забезпечує досягнення мети моделювання [4, с. 75].

У Преамбулі Основного Закону вказано, що Верховна Рада України прийняла Конституцію заради забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя. Проте вказані обставини не можна вважати метою моделювання, оскільки у ст. 3 Основного Закону вони визнані метою *функціонування* системи держави Україна. На наш погляд, очевидною метою конституційного моделювання є побудова вербальної моделі системи держави, яка б відобразила обов'язкові обставини, за наявності яких функціонує ця система – мета, елементи та їх зав'язки. Відповідно, в адекватній моделі саме ці відомості мають бути розкриті повно, точно та істинно.

Мета системи держави Україна. У будь-якій системі мета визначає сенс її існування, сутність і спрямованість системних процесів. Згідно мети визначаються призначення, функції, критерії ефективності та інші системні характеристики. Відтак належне визначення мети дозволяє:

- орієнтувати елементи системи в особистому, соціальному та економічному просторі;
- мобілізувати й ефективно використовувати ресурси системи;
- здійснювати контроль за функціонуванням системи;
- підвищити ступінь обґрунтованості оцінки результатів діяльності [1, с. 61–62].

За теорією метою створення/існування системи є образи бажаного майбутнього (стану системи або результатів функціонування) [9, с. 28–29; 4, с. 38]:

- 1) певний (завданий ззовні або встановлений самою системою) найбільш

доцільний (бажаний) кінцевий стан [5, с. 85; 4, с. 50];

2) реалізація необхідного порядку зміни станів (потрібний рух);

3) забезпечення потрібного напрямку руху системи без конкретизації кінцевого стану системи [4, с. 50; 9, с. 28–29].

Як мету системи держави Україна у ст. 3 Конституції окреслено права і свободи людини, які «... визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22 Конституції України).

Основні права та свободи людини та громадянина України розкрито у розд. II Основного Закону. Права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними (ст. 22).

У Конституції України визначено функції державної системи, якими забезпечується досягнення системної мети. Функція – це зовнішній прояв властивостей об'єкта в існуючій системі відносин [4, с. 28]. У системному аналізі функцію об'єкта ототожнюють із: здатністю до дії; впливом; задоволенням потреб; роллю; обов'язками. У ст. 3 Конституції України визначено, що «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Отже, для системи держави Україна функціями можна вважати утвердження і забезпечення прав та свобод людини.

Утвердження прав і свобод – це зміни у їх стані, що являють собою покращення матеріальних, енергетичних та інформаційних характеристик.

Забезпечення прав і свобод – це 1) підтримка їх ресурсами; 2) профілактика перешкод при реалізації.

Системи виконують функції за наявності (шляхом) потоків енергії, матерії та інформації. Розрізняють декілька типів потоків: енергетичні, матеріальні, інформаційні, фінансові, людські (кадрові). Фактично потоки ініціює структура, перетворюючи їх через регулювання та із зворотнім зв'язком, з обмеженням у просторі та часі [4, с. 28]. Вочевидь такі потоки реалізуються у діяльності вітчизняних державних установ згідно з їх

компетенцією.

Елементи системи держави Україна. Зокрема, у ст. 75 вказано, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Стаття 102 Конституції закріплює, що Президент України є главою держави і виступає від її імені. Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України (ст. 107), Кабінет Міністрів України – вищим органом у системі органів виконавчої влади (ст. 113). Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації (ст. 118). Згідно зі ст. 124 правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. В Україні діє прокуратура (ст. 131), а для надання професійної правничої допомоги – адвокатура (ст. 132). Стаття 140 Конституції встановлює місцеве самоврядування України, ст. 147 окреслює засади функціонування Конституційного Суду України.

Зв'язки елементів системи держави Україна. У Конституції вказано, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України (ст. 6). Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19). Стаття 85 встановлює повноваження Верховної Ради України, ст. 106 – Президента України, ст. 116 – Кабінету Міністрів України, ст. 119 – місцевих державних адміністрацій. Також окреслено компетенції судів (ст. 124), прокуратури (ст. 131¹), органів місцевого самоврядування (ст. 140), Конституційного Суду (ст. 150).

4. *Вірність.* Для Конституції як прагматичної моделі системи держави Україна за визначенням має бути притаманна властивість достатньо точно імітувати об'єкт моделювання. Адже саме текст цього нормативного акта є взірцем для його реалізації на практиці.

Висновки. Визнання Конституції України прагматичною вербальною моделлю системи держави Україна дає підстави визначити класифікаційну групу цієї моделі за ознаками: 1) змістовного наповнення; 2) змінами у часі.

Як відомо, за ознакою змістовного наповнення виділяють формальні та змістовні моделі [9, с. 73].

Формальні моделі – це окремі типи моделей, що подають інформацію про об'єкти в узагальненому (формальному), шаблонному вигляді. Формальні моделі є схематичним шаблоном, абстрагованим від внутрішнього змісту, предметної сфери, для якої створюється модель, без конкретних даних про об'єкт. Вони вважаються теоретичними абстрактними моделями. Формальних моделей існує обмежена кількість. Серед них найвищий рівень абстракції мають моделі «Чорна скринька», «Склад системи», «Структура системи», «Структурна схема» [9, с. 73–38]. У практичному моделюванні вони використовуються рідко.

Змістовні моделі – це моделі, змістом яких є дані щодо конкретних об'єктів-систем, впорядковані відповідно до варіантів формальних моделей-шаблонів [4, с. 80]. Враховуючи її зміст, Конституцію можна вважати змістовною моделлю системи держави Україна.

За зміною в часі розрізняють моделі статичні та динамічні. Статичні моделі створюються на певний момент часу. Динамічні моделі використовуються для дослідження деякого інтервалу життєвого циклу системи [4, с. 61–72]. За цією ознакою Конституція як модель системи держави Україна має бути віднесена до динамічних моделей.

Визнання Конституції як прагматичної вербальної моделі системи держави Україна дає підстави в подальшому вдосконалювати текст цього нормативного акта на засадах системотехніки.

Список літератури

1. Аршинова О. І., Шевченко А. В. Системний аналіз : навч. посіб. Київ : НАУ, 2008. 128 с.
2. Сльчанінов Д. Б. Системологічний підхід до аналізу та прогнозування в державному управлінні. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 2 (11). С. 82–87.

3. Лямець В. И., Успенко В. И. Основы общей теории систем и системный анализ : учеб. пособие. Харьков : БУРУН и К., 2015. 315 с.
4. Лямець В. И., Тевяшев А. Д. Системний аналіз. Вступний курс : монографія. 2-ге вид. Харків : ХНУРЕ, 2004. 448 с.
5. Методы исследований и организация экспериментов / под ред. К. П. Власова. Харьков : Гуманитарный Центр, 2002. 256 с.
6. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу запобігання злочинності в Україні. Харків : Юрайт, 2016. 76 с.
7. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу системи держави України. Харків : Право, 2018. 105 с.
8. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085/2010. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 234.
9. Сорока К. О. Основы теории систем і системного аналізу : навч. посіб. 2-ге вид. Харків : ФОП Тимченко, 2005. 291 с.

References

1. Arshinova, O.I., Shevchenko, A.V. (2008). Systemnyj analiz. Kyiv: NAU [in Ukrainian].
2. Yelchaninov, D.B. (2009). Systemolohichnyy pidkhid do analizu ta prohnozuvannya v derzhavnomu upravlinni. *Stratehichni pryorytety*, 2 (11), 82–87 [in Ukrainian].
3. Lyamets', V.I., Uspalenko, V.I. (2015). Osnovy obshchey teorii sistem i sistemnyy analiz. Khar'kov: BURUN i K. [in Russian].
4. Liamets', V.I., Teviashev, A.D. (2004). Systemnyj analiz. Vstupnyj kurs. Kharkiv: KhNURE [in Ukrainian].
5. Metody issledovaniy i organizatsii eksperimentov. (2002). K.P. Vlasov (Ed.). Khar'kov: Humanitarniy tsentr [in Russian].
6. Obolentsev, V.F. (2016). Bazovi zasady systemnoho analizu zapobihannya zlochynnosti v Ukrayini. Kharkiv: Yurayt [in Ukrainian].
7. Obolentsev, V.F. (2018). Bazovi zasady systemnoho analizu systemy derzhavy Ukrayiny. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
8. Pro optymizatsiyu systemy tsentral'nykh orhaniv vykonavchoyi vlady: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 09.12.2010 r. № 1085/2010. *Uriadovyi kurier*, 234.
9. Soroka, K.O. (2005). Osnovy teorii system i systemnoho analizu. Kharkiv: FOP Tymchenko [in Ukrainian].

Оболенцев В. Ф., канд. юрид. наук, доц., доцент кафедры криминологии и уголовно-исполнительного права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.

e-mail: hortisa71@gmail.com ; ORCID 0000-0001-8360-8959

Конституция как прагматическая вербальная модель системы государства Украина: значение для правоохранительной деятельности

В статье на основе методики системного анализа обосновывается понимание Конституции как прагматичной вербальной модели системы государства Украина. Рассматривается её соответствие требованиям, которые предъявляются к моделям системных объектов. Обозначена принадлежность этой модели к разным классификационным группам.

Ключевые слова: Конституция Украины; модель системы государства Украина; предупреждение преступности.

Obolentsev V. F., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminology and Criminal Executive Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: hortisa71@gmail.com ; ORCID 0000-0001-8360-8959

Constitution as a pragmatic model of system of Ukraine: value for law-enforcement activities

The modeling of social processes in rulemaking is still not perfect. The aim of the article is to improve the normative regulation of crime prevention measures. The purpose of the article is to analyze the Constitution of Ukraine as a verbal model of the state system of Ukraine. We justify the Constitution as a pragmatic verbal model of the system of the state of Ukraine on the basis of the theory of system engineering.

A model is a specially designed object for research and problem solving (material or abstract) that has the required degree of similarity to the modeled object and is adequate for the purpose of the study. Pragmatic models are a form of organizing (displaying) knowledge of the intended (created) object system. Therefore, the Constitution of Ukraine, laws and regulations are pragmatic verbal models.

The construction of a model of the system can be carried out subject to the preliminary definition of: 1) the context of the model; 2) the author's point of view; 3) modeling goals.

The system model should have the following properties: 1) simplicity; 2) limited; 3) adequacy; 4) loyalty.

In the Constitution of Ukraine as a model of the state system, these properties are provided in different ways. Adequate is called a model where completeness, accuracy, and truthfulness are realized to the extent that ensures the achievement of the goal of modeling.

The purpose of constitutional modeling is to build a verbal model of the state system that would reflect the compelling circumstances in which the system functions - the purpose, elements, and relationships. As a goal of the system of the state of Ukraine, Article 3 of the Constitution outlines human rights and freedoms.

Elements of the System of State Ukraine are: Verkhovna Rada of Ukraine, President of Ukraine, National Security and Defense Council of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, local state administrations, courts, Constitutional Court of Ukraine. Connections of elements of the system of the State of Ukraine. Legislative, executive and judicial bodies shall exercise their powers within the limits established by this Constitution and in accordance with the laws of Ukraine (Article 6 of the Constitution).

Keywords: Constitution of Ukraine; model of the state system of Ukraine, Constitution of Ukraine; model of the state system of Ukraine, crime prevention.

Надійшла до редколегії 10.12.2019 р.